

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

 Açık Erişim | Open Access

Seçici Enternasyonalizmden Askeri İzolasyona ABD Dış Politikasında Türkiye (1918-1923)

From Selective Internationalism to Military Isolation: Türkiye in U.S. Foreign Policy
(1918-1923)

Hazal Papuççular¹

¹ Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

Öz

Bu makale Millî Mücadele döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaklaşımını ve bu yaklaşımın zaman içindeki değişimini incelemektedir. Çalışma, Amerika'nın Millî Mücadele ile olan ilişkisine dair dört bulgu ortaya koymaktadır. Birincisi, 1918 sonrasında Başkan Wilson'ın bölgeye bakışının çoğunlukla Ermenistan mandası üzerinden şekillenip sekteryan bir tercihi yansıttığıdır. Bu durum, başkanın enternasyonalist düşüncelerinde seçici olduğunu göstermektedir. İkincisi, Anadolu'daki gayrimüslimlerin durumunun Wilson'ın başkanlığından sonra da ABD'nin bölgeye bakışındaki önemli unsurlardan biri olmaya devam ettiğidir. Ancak Wilson döneminin aksine, ABD bu meseleleri takiple yetinmiş ve çoğu zaman konuya müdahil olmamıştır. Bu durum, ABD dış politikasında yaşanan askeri-siyasi izolasyon süreci ve bu zaman zarfında dış ilişkilerde ticari çıkarların ön planda olmasıyla yakından ilişkilidir. Üçüncüsü, Türklerin Millî Mücadele'de zamanla artan başarısının da ABD'yi iktisadi ve ticari çıkarları sebebiyle Ankara'ya karşı daha farklı bir politika izlemeye itmesidir. Sonucusu ise hem gayrimüslimler hem de iktisadi çıkarlar çerçevesinde, yardım misyonları, iş çevreleri, lobi grupları gibi birbiriyle çatışan hedefleri olan çeşitli aktörlerin bu süreçte Amerikan siyasetini etkilemek için yoğun çaba sarf ettiğidir. Makale, Ankara'nın ABD'ye temel bakışının ise İngiltere ve Fransa'ya karşı bir denge oluşturma politikası olarak analiz etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri kuruluş dönemi diplomasisini de iyi bir biçimde yansıtmaktadır.

Abstract

This article examines the United States' approach toward Türkiye during the Turkish National Struggle and how that approach evolved over time. The study presents four key findings regarding America's relationship with the Turkish War of Independence. First, it reveals that President Woodrow Wilson's post-1918 perspective on the region was primarily shaped by the Armenian mandate, reflecting a sectarian preference. This demonstrates the selective nature of Wilson's internationalist ideals. Second, the condition of non-Muslim minorities in Anatolia remained a significant concern for the U.S. even after Wilson's presidency. However, unlike the Wilson era, the U.S. largely refrained from intervention, limiting itself to observation. This non-interventionist stance is closely linked to the broader trend of military-political isolation in U.S. foreign policy during the period, when commercial interests were prioritized in international affairs. Third, the growing success of the Turkish national movement gradually compelled the United States to adopt a more pragmatic policy toward Ankara, driven by its own economic and commercial interests. Lastly, the article highlights the intense efforts of various actors with often conflicting agendas - such as relief missions, business circles, and lobbying groups - to influence U.S. policy. The article also analyzes Ankara's view of the United States as part of a broader balancing strategy against Britain and France. In this context, Türkiye's relationship with the United States offers valuable insights into the nature of early Republican diplomacy.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele · Türk dış politikası · Amerikan Dış Politikası · Wilson Prensipleri · Amiral Bristol

“ Atıf | Citation: Papuççular, Hazal. "From Selective Internationalism to Military Isolation: Türkiye in U.S. Foreign Policy (1918-1923)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 47 (2025): 138-156. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-908742>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Papuççular, H.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Hazal Papuççular hazal.papuccular@fbu.edu.tr

Keywords Turkish War of Independence · Turkish Foreign Policy · American Foreign Policy · Wilsonian Principles · Admiral Bristol

Extended Summary

This study analyzes the evolution of the United States' stance toward Türkiye between 1918 and 1923. It argues that President Woodrow Wilson's selective internationalism -characterized by his pro-Armenian orientation - gradually gave way to an approach primarily driven by the economic and commercial interests of the United States in the region.

President Wilson, widely regarded as the architect of the League of Nations and post-war internationalism, initially garnered support among Turkish intellectuals following the Mudros Armistice, particularly due to his formulation of the principle of self-determination in his renowned Fourteen Points. However, this article emphasizes that Wilson viewed the Turkish case not through the lens of his stated principles but through an ideological framework grounded in Christian values. In this regard, it is demonstrated that Wilson approached the Turkish issue predominantly through the question of an Armenian mandate and ultimately contradicted his own principle of self-determination when delimiting the Turkish-Armenian border - thereby revealing the selective nature of his liberal internationalist vision.

Following Wilson's presidency, the United States continued to monitor the situation of Christian minorities in Anatolia. American philanthropic and educational missions in Türkiye, along with Greek and Armenian diaspora groups in the U.S., submitted numerous reports and petitions to Washington throughout 1921 and 1922, appealing for government intervention in response to "ethnic tensions" within Anatolia. While the U.S. government expressed concern, it refrained from direct involvement. This position is closely tied to the broader shift in American foreign policy following Wilson's departure, as the country moved toward military isolationism. Nevertheless, this isolationist stance did not hinder the pursuit of commercial interests - in fact, it placed them at the forefront of U.S. foreign engagement during the period.

This shift in American policy was also closely linked to the growing strength of the Turkish National Movement. As Turkish forces achieved successive victories against the Greeks, U.S. policymakers began to recognize the need for a revised approach to Turkish-American relations - an approach shaped increasingly by American commercial interests in the region. The foremost advocate of this perspective was Admiral Mark Lambert Bristol, the U.S. High Commissioner in Istanbul, who consistently sought to maintain favorable relations with the Turks, even at times confronting American missionary groups active in Anatolia. Yet, Bristol was not alone in this regard. Just as Armenian and Greek communities petitioned the U.S. government to safeguard the rights of Christian minorities in Anatolia, American business groups lobbied for improved relations with the emerging Turkish authority in Ankara. This article argues that it was these economic considerations that ultimately catalyzed the transformation of U.S. policy toward Türkiye.

The article also highlights that the Ankara government viewed the United States as a potential counterbalance to British and French influence in the region. Even during Wilson's presidency, the leadership of the Turkish National Movement sought to cultivate amicable ties with the United States, as illustrated by the example of the Harbord Commission. In the latter stages of the national struggle, Turkish leaders attempted to leverage this relationship further by offering economic concessions, such as those included in the proposed Chester Project. This strategic orientation was reflected in the conduct of Turkish diplomacy at the Lausanne Conference, where the delegation continued to promote economic cooperation with the U.S. as part of a broader balancing policy. In conclusion, Türkiye's approach to the United States during this formative period serves as a telling example of the broader contours of early Turkish foreign policy - marked by pragmatic engagement, strategic balancing, and an emphasis on economic diplomacy.

Giriş

Millî Mücadele akademik yazında çoğunlukla hareketin oluşum safhası, iç politika gelişmeleri ile farklı bölgedeki cephele ve özellikle de Türk-Yunan Savaşı üzerinden incelenmiştir. İç politika ve savaşı kapsayan çalışmalar, genel olarak diplomatik ilişkileri ve özellikle de kamuoyunu ele alan eserlerden sayıca fazladır. Diplomatik çalışmaların çoğunluğu ise Avrupa'ya odaklanmaktadır. Aslında mevcut yazının bu yönelimi hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Nitekim, Türkiye bağımsızlığına aslen savaşın kazanılması ile ulaşılmış ve diplomatik alanda da belirleyici olan Türkiye'nin İtilâf Devletleri ile ilişkisi olmuştur.

Bu makale, savaşa katılmakla beraber Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmemiş, Sevr ya da Lozan'da asıl taraflardan biri olmamış ama Yakın Doğu konusunu dikkatle takip etmiş ABD'nin savaşın bitiminden cumhuriyetin kuruluşuna kadarki dönemde Türklere ve Ankara'ya yaklaşımını ve bu yaklaşımın zaman içindeki değişimini incelemektedir. Çalışma, ilk olarak ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın Türk barışına bakış açısını analiz edip Ermeni meselesinin bu bakış açısını şekillendirdiğini göstermektedir. Wilson'ı kendi prensipleriyle de çelişkiye düşüren seçici enternasyonalizmini manda tartışmalarıyla birlikte incelenmektedir. Wilson'dan sonraki dönem ortaya koyulurken, ABD'nin Anadolu'daki gayrimüslimlerin durumunu hassasiyetle takip etmeye devam ettiği, özellikle Amerikan yardım ve eğitim misyonları ile Amerika'da bulunan Ermeni ve Rum grupların faaliyetlerine rağmen, Amerikan hükümetinin olaylara müdahale etme konusunda çekimser davrandığı ifade edilmektedir. Amerikan dış politikasında yaşanan askeri izolasyonist dönüşümlerin Türkiye'de Millî Mücadele'nin de seyrinin farklılaşmasıyla diplomaside daha çok iktisadi çıkarları öne çıkardığının altı çizilmektedir. Bu değişimin tüm safhalarında TBMM hükümetinin de ABD'ye bir denge unsuru olarak baktığı gösterilmekte ve bu durumun kuruluş dönemi Türk diplomasiyi yansıttığı vurgulanmaktadır.

1. Başkan Wilson'ın Seçici Prensipleri: Ermenistan ve Millî Mücadele

Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Yakın Doğu haritasına damga vuran kavram manda sistemi olmuştur. Bölgede müstakil devletlerin kurulmasını öngören bu sistem, Milletler Cemiyeti Misaki'nin 22. maddesine göre bir devletin kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar siyasi ve iktisadi olarak başka bir devletin himayesi altında olması anlamına gelmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu topraklar ile Almanya'nın Afrika'daki kolonilerinin geleceğini düzenleyen manda sisteminin teorik olarak Milletler Cemiyeti'nin denetiminde olması beklense de,¹ bu durumun pratikte büyük güçlerin geleneksel kolonyal düzeninin savaş sonrasının uluslararasılığı (*internationalism*) ile birleştirilmiş hali olduğu rahatlıkla söylenebilirdi. Yani, manda sistemi aslında kolonyal güçlerin çıkarları ve uluslararası ortak menfaatler gibi birbirine zıt iki mefhumu bağdaştırmaya çalışıyordu.

Suriye, Irak ve Filistin tarihine damga vuran manda sistemi bu ülkeler için daha anlamlı ve uzun soluklu bir analiz birimidir. Zira manda sistemleri uzun yıllar bu ülkelere hükmetmiş ve bu ülkelerin geleceğine damga vurmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrasında bağımsız bir ulus-devlet olan Türkiye içinse manda sistemi çoğunlukla Millî Mücadele'nin erken safhasına dair yapılan tartışmalar bağlamında incelenmektedir. Söz konusu tartışmalar da yazında genellikle Erzurum-Sivas Kongreleri'nin yapıldığı 1919'da Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Amerikan mandası isteyip istemediği üzerinden ilerlemektedir.² Yazında kimin manda taraftarı olduğu, kimin ise buna karşı çıktığıyla sınırlanan Amerikan mandası meselesi aslında Millî

¹ Milletler Cemiyeti Misaki için bakınız, *Milletler Cemiyeti Misaki*, Ankara, Hariciye Vekaleti Umum Müdürlüğü, 1933.

² Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 105-106; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1969, s. 19.

Mücadele'yi yöneten kadronun bu konudaki farklı düşünceleri ya da himayenin kesin reddi tartışmalarından daha geniş kapsamlı bir konuya işaret etmektedir. Zira manda meselesi, Türkiye'de entelektüel ve bürokrat kesimin Amerika'ya bakışını aktardığı gibi Amerika'nın da Türkiye ve Türklere bakış açısını orta koymaktadır. Savaş sonrası dönemde dünyanın birçok yerinde yükselen Wilsoncu düşüncenin Türkiye'de de bir kesimi önemli ölçüde etkilemesi ancak Wilson'ın ve Amerikalıların buna olumlu karşılık vermemesi bu bağlamda önemli görünmektedir. Benzer şekilde, Türkiye'deki Amerikan mandası tartışmalarının ABD nezdinde Ermeni meselesi ile de iç içe olduğunu söylemek gerekir. Bu durum aynı zamanda Amerikan Başkanı Wilson'ın Ermenistan meselesine olan ideolojik yaklaşımını da göstermektedir. Aşağıdaki bölümde bu dinamikler bir bütün halinde ortaya konacaktır.

ABD, Birinci Dünya Savaşı'na 1917 yılında katıldı. Ancak 1914'ten itibaren Başkan Wilson savaş, uluslararası düzen ve bu düzenin geleceği hakkında birçok konuşma ve açıklama yapmıştı. Uluslararası ilişkiler tarihinde daha sonra Wilsoncu düşünce (*Wilsonianism*) ya da Wilsoncu idealizm (*Wilsonian idealism*) olarak tanımlanacak bu açıklamalardan bir tanesinde ABD Başkanı, savaş sonrası için bir uluslararası kurumun gerekliliğine ve küçük devletlerin de büyükler kadar "bütünlük" hakkına sahip olduğuna vurgu yapmıştı.³ 1917 yılının Ocak ayında yaptığı ünlü Zafersiz Barış (*Peace without Victory*) konuşmasında da galiplerin mağluplara dayatacağı barışın uzun süreli olmayacağına atıfta bulunmuş ancak kesin zafere odaklanmış Avrupalı güçler tarafından bu anlayış soğuk karşılanmıştı.⁴

Wilson dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da en çok ses getiren konuşmasını 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde yaptı ve sonradan ünlü "14 madde" olarak anılacak prensipleri sıraladı. Bu maddelerin ilk beşi şeffaf uluslararası antlaşmalar ve serbest ticaret gibi konularla ilgiliydi ki bunlar, dönemin enter-nasyonalistlerinin aşına olduğu meselelerdi.⁵ Diğer maddeler ise spesifik olarak bölge ve ülkelerle ilgiliydi. Bu bağlamda 12. madde, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelere egemenlik öngörürken imparatorluk içinde yaşayan diğer uluslara özerk gelişim sağlıyordu. Kısacası Wilsonculuk'un Osmanlı özelinde herkesin bildiği ismiyle "ulusların kendi kaderini tayini" düşüncesinden yola çıkmış gibi görünüyordu. Fakat İngiliz tarihçi Mark Mazower'ın da belirttiği gibi, Wilson'ın Avrupa'daki milliyetler üzerine bilgisi oldukça kısıtlıydı ve herhangi bir konuda net bir taahhüt ya da taslağı bulunmuyordu.⁶

Oysa Mondros Mütarekesi Ekim 1918'de imzalandığında imparatorlukta yaşayan bir kısım entelektüel, Amerikan Başkanı Wilson'ın 14 maddesinin Türkiye'nin geleceği için "kurtarıcı" nitelikte olduğuna hükmedip Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuştu. Cemiyetin kurucuları içinde yer alan Ahmet Emin Yalman'a göre, Wilson'ın prensipleri "savaş sonrasında zehirli havasında ahlaken sığınılacak bir liman olarak"⁷ görülüyordu. Cemiyetten bazıları, 14 maddeye ek olarak Amerika'nın Türkiye'ye sağlayabileceği faydalara odaklanıyor ve dolayısıyla da Türkiye üzerinde kurulacak bir Amerikan mandasını savunuyordu.⁸ Hatta Cemiyet, Aralık 1918'de Başkan Wilson'a bir mektup göndererek Türkiye'nin Amerika'nın deneyimlerine ve yardımlarına çok ihtiyacı olduğunu belirtmiş, bu sebeple de başkandan Türkiye'ye 15-25 senelik bir Amerikan danışman göndermesini istemişti.⁹ Ancak belirtmek gerekir ki, Wilsoncu düşünce savaş sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda sadece manda isteyenlerle veya Wilson Prensipleri Cemiyeti ile sınırlı değildi. O dönemde kurulan cemiyetlerin çoğunluğu programlarında Wilson'ın düşüncelerine yer veriyordu zira Wilson'ın prensipleri ortaya

³Llyod E. Ambrosius, *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 21

⁴Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, New York, Oxford University Press, 2007, s. 16.

⁵Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Princeton, Princeton University Press, 2019, s. 143.

⁶Mark Mazower, *Dünyayı Yönetmek: Bir Fikrin Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015, s. 149-150.

⁷Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 320.

⁸Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, s. 320-321.

⁹Perin E. Gürel, *The Limits of Westernization: A Cultural History of America in Turkey*, New York, Columbia University Press, 2017, s. 19.

çıkacak yeni uluslararası sistemin daha eşitlikçi olacağına dair bir beklenti ortaya çıkarmıştı.¹⁰ Bir başka deyişle birçok entelektüel liberal uluslararası sisteme umut bağlamış durumdaydı.

Oysaki, Woodrow Wilson'ın Türklere bakış açısı dünya kamuoyuna verdiği "eşitlik" mesajını kesinlikle yansıtmıyordu. Her ne kadar liberal enternasyonalizm düşüncesi üzerinden tartışılıyor olsa da Wilson, dindar ve sekteryandı; üstelik "kendi kaderini tayin" edebileceğini söylemiş olduğu her ulusun demokrasi ve uluslararası iş birliğine layık olmadığını düşünecek kadar da ırkçıydı.¹¹ Kısacası, Wilson'ın enternasyonalizmi mutlak değil seçiciydi. ABD Başkanı'nın Osmanlı İmparatorluğu'na ve özelliklere Türklere bakışı da bu yönelimi ortaya koyar nitelikteydi.

1919 yılına gelindiğinde barış görüşmeleri başlamıştı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği de masadaydı. İngiltere, hüküm sürmeyi planladığı Orta Doğu ile baş düşmanı Bolşevizm arasında tampon bölge oluşturacak bir Amerikan mandası fikrini savunuyordu, zira İngiltere'nin kıt kaynakları çok fazla alana yayılmıştı.¹² Bu noktada bölgeye dair planlar zaman içinde bazı değişikliklere uğrasa da Wilson'ın ABD'ye teklif edilen mandanın Anadolu kısmını istemediği açıktı. Kendisine yapılan tekliflerden bir tanesini bu bölgenin Türkler ile Kürtlerden oluştuğu ve Türklerin de ABD'de "nefret edildiği"ni belirterek reddetmişti.¹³ Kısacası, prensipleriyle dünyayı kasıp kavuran Wilson, Türkler arasında da taraftar toplamışsa da ABD Başkanı'nın Türklere bakış açısının ümit edilenden çok farklı olduğu kısa bir zamanda anlaşılıyordu.

Wilson'ın enternasyonalist siyaseti, aslında sıklıkla misyoner saiklere sahipti. Bunu Başkan Wilson'ın Osmanlı İmparatorluğu'na dair ilgilendiği yegâne gruba bakarak anlamak mümkündür: Ermeniler. Paris'te barış konuşanlar, genel olarak bağımsız bir Ermenistan fikrini destekliyordu. Ancak, kurulacak bu Ermenistan'ı kimin himaye edeceği bir tartışma konusuydu. Wilson, Ermenistan mandası konusunda daha istekliydі. Zaten Amerikan siyaseti kadar kamuoyu da Ermeni meselesiyle yakından ilgileniyordu.¹⁴ Amerika'da bağımsız bir Ermenistan için lobi faaliyetinde bulunan Ermeni gruplarına ek olarak, Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti (*Near East Relief*) gibi bölgede bulunan çeşitli misyoner kuruluşlar da Ermeni mültecilere yardım etmeye çalışıyordu. Tüm bu faktörler, ABD'yi Ermenistan mandası için en uygun seçenek haline getiriyordu. Ancak, ABD'de uluslararası antlaşmaların son karar mercii olan Senato, Ermenistan mandası konusunda ne bu lobi grupları ne de başkanın kendisi kadar istekliydі. Hem ABD'deki hem de barış masasındaki farklı düşünceler, konunun uzmanlar tarafından yerinde incelenmesi fikrini beraberinde getirdi.¹⁵

Orta Doğu'ya gönderilen King-Crane ve Harbord misyonları bu fikrin birer yansıması niteliğindedir. Millî Mücadele tarihi açısından düşünüldüğünde General Harbord'ın misyonu, incelemelerinin bir bölümünde Anadolu hareketi ile de temasa geçmesi dolayısıyla daha önemli görünmektedir. Harbord'ın yaklaşık bir ay süren görevinden sonra yazdığı rapor, Wilson'ın sadece Ermenistan'ı himaye etme niyetiyle ters düşüyordu. Rapora göre, *de facto* Ermenistan barış görüşmelerinden Rusya Ermenistan'ı ile Doğu Anadolu'daki altı vilayeti (Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum) ve ayrıca Kilikya'yı birleştirecek bir çözüm bekliyor, böylesi bir Ermenistan'ın da bir büyük gücün mandası altında olmasını destekliyordu.¹⁶

¹⁰Bu konuda bkz. Hazal Papuççular, "The Wilsonian Ideas of the Ottoman Turkish Intelligentsia in Post-World War I Turkey", *The Turkish Connection: Global Intellectual Histories of the Late Ottoman Empire and Republican Turkey*, der. Deniz Kuru ve Hazal Papuççular, De Gruyter Oldenbourg, Berlin, s.197-218.

¹¹Jeremy Menchik, "Woodrow Wilson and the Spirit of Liberal Internationalism", *Politics, Religion & Ideology*, C.22, S.2, 2021, s. 252.

¹²Margaret Macmillan, *Barış Yapanlar: 1919 Paris Barış Konferansı ve Bu Konferansın Savaşlara Son Verme Girişimi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015, s. 579-580.

¹³Gürel, *The Limits of Westernization...*, s. 32.

¹⁴Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Hazel Kul, *Mondros'tan Gümrü'ye ABD Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.

¹⁵Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 15-16, 2012, s. 87-89.

¹⁶FRUS, The United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919, Volume II*, "The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State" 10 Ekim 1919, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1919, s. 853.

Rapor, müstakil bir Ermenistan düşüncesinin uygun olmadığını belirli gerekçelerle ortaya koyuyordu. Birincisi Harbord'a göre İzmir'in işgalinin Türklere yarattığı öfke henüz çok canlıydı. Bunun üzerine Türkiye'nin içinden bir Ermenistan çıkarılması haberi generale göre ülkedeki tüm Hristiyanları olası bir katliamla karşı karşıya bırakmak olurdu.¹⁷ İkincisi, Ermenistan'ı oluşturacak vilayetlerde Türkler, Kürtler ve Ermenilerin birlikte mevcudiyeti başka bazı sıkıntılara sebep olacaktı. Üçüncüsü ise – ki analizin uzunluğundan bu meselenin en önemlisi olduğunu anlamak mümkündür – Anadolu'dan, hele hele İstanbul'dan ayrı bir Ermenistan idari olarak sakat, ticari olarak kısıtlı ve hatta Batı dünyasından kopuk bir ülke olacaktı.¹⁸ Zaten demiryollarını Anadolu'ya doğru genişletmeden Ermenistan'da ticareti geliştirmenin de bir çaresi yoktu. Bu sebeple Amerikalılara göre, Türk İmparatorluğu (*Turkish Empire*) tek bir manda olarak yönetilmeliydi. Türk İmparatorluğu ve Transkafkasya'nın aynı manda çatısı altında olmasının en ekonomik çözüm olduğu söyleniyordu.¹⁹

Bu noktada General raporunda Millî Mücadele'ye de değiniyordu. Harbord tetkikleri sırasında Sivas'a da gelmiş ve Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirmişti. Harbord raporunda, Ermenistan mandası meselesi hakkında yazdıklarına ek olarak, Anadolu hareketinin de muhtemelen imparatorluğun parçalanmadan tek bir gücün himayesinde yaşamasını isteyeceğini belirtiyordu.²⁰ Generalde böyle bir düşünce uyandıran muhtemelen Sivas'ta yaptığı görüşmeler ve daha sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın misyona gönderdiği ve Anadolu hareketini Amerikalılara tanıttığı bildiri idi. Sivas'ta yaptığı görüşmeye ilişkin Harbord, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ABD gibi tarafsız bir ülkenin mandasıyla korumak istediğini kendisine belirttiğini iddia etmiştir.²¹ Fakat aynı raporda General, manda konusuna Türklerin farklı gözle baktığını da söylemiş, bunu iç ya da dış işlere karışılmayacak bir nevi hakemlik gibi gördüklerini de yazmıştı.²² Rapora ek olarak konacak bildiride ise, Mustafa Kemal Paşa güçlü ve tarafsız bir devletin yardımlarının Türklerin maruz kaldığı zulümden kurtulması ve gelişimlerini hızlandırması için önemli olduğunu söylemişti.²³ Bu bildiride, Harbord'ın görüşmeye dair yazdığı raporunda iddia ettiği manda terimi (*mandatory*) kullanılmamıştı.

Atatürk, Harbord ile yaptığı görüşmeye *Nutuk*'ta sadece değinmiş, bunda da manda konusundan bahsetmemiştir. *Nutuk*'ta anlattıklarına göre, Mustafa Kemal Paşa görüşmede Harbord'a Millî Mücadele'nin amacı ve yabancıların ülkedeki zararlı yıkıcı faaliyetlerinden söz etmişti.²⁴ Harbord'ın başarı sağlanamazsa ne yapacağı sorusunu ise “millet yaşadıkça ve fedakarca teşebbüslerine devam ettikçe başarısızlık da söz konusu olamaz” şeklinde cevaplandırmıştı.²⁵

Atatürk'ün manda meselesine bakışı literatürde uzun uzadıya tartışılmıştır. Bu tartışmayı yeniden yapmak genel olarak Amerikalıların Türkiye politikalarındaki değişime odaklanan bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak yine de belirtilmelidir ki, Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri kongreler sürecinde yaptığı yazışmalardan anlaşılabilir. Örneğin, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın Ağustos 1919'da manda konusunda

¹⁷FRUS, “The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State”, s. 859.

¹⁸FRUS, “The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State”, s. 859.

¹⁹FRUS, “The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State”, s. 859.

²⁰“The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State”, s. 858.

²¹FRUS, The United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919, Volume II*, “The Chief of the Military Mission to Armenia (Harbord), to the Secretary of State” 10 Ekim 1919, Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1919, s. 858.

²²Kenan Özkan, *Mondros Mütarekesinden Lozan Barış Konferansı'na Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1918-1923*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2016, s. 241.

²³FRUS, The United States Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919, Volume II*, “Condensed Memorandum Concerning the Organization and Points of View of the League for the Defence of the Rights of Anatolia and Roumelia,” Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1919, s.885.

²⁴Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2005, s. 137.

²⁵Atatürk, *Nutuk*, s.137.

İstanbul'da bazı temasların olduğuna ilişkin gönderdiği bir telgrafa Mustafa Kemal Paşa "İstanbul'da çalışan grubun gayesi milletin birliği, vatanın bütünlüğü, istiklâl ve hâkimiyetin elde edilmesi noktasında toplanmış gösterildiğine göre, Amerikan mandasını kabul durumunda bu gaye korunmuş olabilir mi?" şeklinde sorgulayıcı bir cevap vermişti.²⁶ Benzer şekilde Amerikan mandasını savunan Bekir Sami (Kunduh) Bey'in Temmuz'da arz ettiği, Türklerin tam bağımsızlık istemesi halinde parçalara bölüneceği düşüncesine karşı da bu görüşün kaynağını soruyordu.²⁷

Atatürk'ün manda fikrine yakın olmadığı açıktır. Ancak o dönemde manda dahil her konu da tartışılmıştır. Faruk Sönmezoğlu'nun Atatürk'ün himaye fikrine uzak olduğuna fakat Millî Mücadele'nin henüz başlarında ulaşabileceği en geniş ulusal koalisyonu ulaştırmayı hedeflerken diğer yandan da uluslararası destek elde etmeye çalıştığına dair yaptığı yorumun analitik ve önemli olduğunun altı çizilmelidir.²⁸ Sonuç olarak Sivas Kongresi boyunca manda meselesi tartışılmışsa da kabul görmemiştir. Ancak beyannamede iç ve dış bağımsızlık hakkı saklı kalmak koşuluyla bir başka gücün teknik ve ekonomik yardımlarının kabul edilebileceği belirtilmiştir.²⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın Harbord ziyaretinden sonra misyona gönderdiği bildiri de benzer bir ifade geçmektedir. Bu durum aynı zamanda Millî Mücadele'nin uluslararası politikada İtilâf Devletleri'ne karşı oluşturmaya çalıştığı denge siyaseti çerçevesinde de düşünülmelidir.³⁰

Tüm bu sürece bakıldığında, Amerikalıların Ermenistan meselesiyle ciddi şekilde ilgilenmesi ve bu durumun hem Paris'te hem de ABD iç politikasında tartışılan boyutu, konuyu inceleyen Harbord misyonunun Anadolu hareketi ile temasını beraberinde getirmişti. ABD'nin Millî Mücadele ile bu ilk teması yazında çoğunlukla manda meselesi üzerinden incelendiği için, konunun Kurtuluş Savaşı'nın diplomatik pratiklerini ilgilendiren kısmı gözden kaçmaktadır. Seçil Karal Akgün General Harbord Misyonu'nun Millî Mücadele'nin kendisini yurt dışına tanıtmaya açısından oldukça önemli olduğunu, o dönemde İstanbul tarafından bir isyancı olarak görülen Mustafa Kemal Paşa'nın Batılı ve önemli bir devlet görevlisi tarafından olumlu bir şekilde anılmasının harekete bir güvenilirlik kattığını belirtmektedir.³¹ Askerî olduğu kadar diplomatik bir mücadele de olan Millî Mücadele'nin tarafları birbirine karşı bir denge unsuru olarak kullanma çabası ve bu sebeple her türlü olanağı kullanması süreç içinde devam etmiştir.

Bu durumun geleneksel diplomasiye ek olarak, o dönemde çoğunlukla propaganda olarak adlandırılan kamu diplomasisi açısından da değerlendirilebilecek kısımları mevcuttur. Millî Mücadele boyunca Mustafa Kemal Paşa gerek Anadolu Ajansı'nın kurulması gerekse de yabancı gazetecilerle yaptığı röportajlar vasıtasıyla Batı kamuoyuna ulaşmaya çalışmıştı. ABD de bu bağlamda istisna değildi.

Başlangıcından bitimine kadar Amerika'daki gazeteler Millî Mücadele için çok sayıda haber ve yorum yayımlamıştı. Bu yayınların birçoğu da genellikle olumsuz hatta Türk karşıtı düşünceler ihtiva ediyordu.³² Atatürk'e genelde ayrılıkçı (*separatist*) ya da isyancı (*rebel*) olarak hitap edilen bu yayınlarda Millî Mücadele'den ya Bolşevik ya da İttihatçı olarak söz ediliyordu. Örneğin, Ekim 1919'da *New York Tribune*'de Jön Türkler'in kontrolü yeniden ellerine aldıkları, Mustafa Kemal Paşa'nın 300 bin kişilik ordusunun olduğu ve bu sayıyla İstanbul'daki payitahtın da tehlike altında bulunduğu yazıyordu.³³ Millî Mücadele'nin erken

²⁶ Atatürk, *Nutuk*, s. 82.

²⁷ Atatürk, *Nutuk*, s. 69-72.

²⁸ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 154.

²⁹ Hem beyannamenin tam metni hem de kongre sırasındaki manda tartışmalarının ayrıntıları için bakınız: Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi-II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

³⁰ Özkan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na*, s. 244.

³¹ Seçil Karal Akgün, "The General Harbord Commission and the American Mandate Question", *Studies in Atatürk's Turkey: American Dimension*, ed. George S. Harris ve Nur Bilge Criss, Leiden, Brill, 2009, s. 81-82.

³² Bülent Bilmez, "The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)", *Turkish Yearbook*, S.31, 2000, s. 66-67.

³³ *New York Tribune*, 7 Ekim 1919, s. 5.

safhalarında Türkiye üzerine haber yapan bu gazetelerin çoğunda hareketin İttihatçı çizgisine vurgu vardı. Aynı şekilde, Kemalistler ile Bolşeviklerin iş birliği konuşuluyor, Kemalistlerin Bolşevik düşüncesinin bir başka tezahürü olduğu da sık sık dile getiriliyordu. Hatta 1920'de *The Evening Star*, Kemalistlerin Moskova'dan lejyonlarını göndererek İstanbul'daki İtilâf Kuvvetleri'ni denize dökmesini istediğini yazıyordu.³⁴ Bilindiği üzere Atatürk İttihat ve Terakki ile yollarını ayıralı çok olmuştu, 1919'da 300 bin kişilik ordunun yüzde 10'una dahi sahip değildi ve Bolşeviklerle iyi ilişki kurmasına rağmen Bolşevik düşünceyi savunmuyordu. Fakat Amerikan kamuoyunda, Avrupa'da olduğu gibi bu düşünceler çok yaygındı.

Bu sebeple, Atatürk'ün Harbord'a gönderdiği bildiriye bazı ayrıntılar dikkati çekmektedir ki bu da Karal Akgün'ün altını çizdiği Millî Mücadele'nin kendisini tanıtmaya biçimidir. Mustafa Kemal Paşa, özenle ve dikkatle kendisinin ve mücadelesinin İttihatçılıkla ve Bolşeviklerle bir ilişkisi olmadığını ve Turancılığı kesinkes reddettiğini vurgulamış,³⁵ böylece Amerikan politikacılarına kendisini doğru tanıtmaya özen göstermişti. Benzer şekilde, kongre sırasında Sivas'ta olan muhabir Louis Edgar Browne da bu süreçte ve sonrasında *Chicago Daily News*'te Türklere Müttefikler tarafından eşit şekilde davranılmadığını belirten bazı yazılar yayımlamıştı.³⁶ Bunlar, Millî Mücadele'nin kamu diplomasisi hedefleri açısından olumlu sayılabilecek gelişmelerdi. Millî Mücadele güçlendikçe etkisini daha da arttıracaktı.

General Harbord görevini tamamlayıp geri döndüğünde Müttefikler hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini tartışıyordu. Nisan 1920'de San Remo'da yapılan toplantıda imparatorluğun toprakları İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlar arasında pay edildi. İngiltere ABD'ye Ermeni mandaterliğini üstlenmesi için çağrıda bulundu. Aynı zamanda İtilaf Devletleri Başkan Wilson'dan, kurulacak Ermenistan'ın sınırını da çizmesini istedi ki bunu, kendileri de başaramamıştı.³⁷ Manda konusunda Başkan Wilson General Harbord raporunun belirttiklerinin tam aksine Senato'dan Ermeni mandasını kabul etmesini istedi. Bu, Wilson'ın seçici enternasyonalist anlayışının tam olarak bir yansımasıydı. Fakat başkanın isteği giderek artan biçimde izolasyonist bir politikadan yana olan Senato tarafından reddedildi.³⁸ Amerikan Senatosu mandayı reddetmiş olsa dahi, Başkan Wilson'ın çizmeyi kabul ettiği bir sınır meselesi vardı. Bu durum, Sevr Antlaşması'nın Amerikan Başkanı'nın alacağı kararın taraflarca kabul edileceğini belirten 89. maddesi ile de tekrarlanmıştı. Wilson, Kasım 1920'de sınırı nihayet tamamlayıp Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon'u da Ermenistan'a kattığı vakit bu kararda "dört vilayetteki mevcut nüfusun etnik ve dini dağılımının, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, yol gösterici olarak görülemeyeceğini"³⁹ ifade etmişti. Bu, başkanın Türkiye'de de bir dönem heyecan yaratmış kendi prensipleri ile doğrudan yaşadığı bir çelişkiydi. Ancak hem Millî Mücadele'nin hem kendi başkanlığının hem de Ermenistan'ın kaderi başka bir dönemece girmek üzereydi.

2. Endişeye Rağmen Eylemsizlik: ABD, Kurtuluş Savaşı ve Gayrimüslimlerin Durumu

1920'nin sonuna kadar ABD'nin özel önem atfettiği mesele Ermeniler ve Ermenistan'dı. Ancak gerek İtilâf Devletleri'nin masa başında yaptığı Sevr Antlaşması'nın gerekse de Başkan Wilson'ın sınırını bizzat çizdiği

³⁴*The Evening Star*, 4 Eylül 1920, s. 14.

³⁵FRUS, "Condensed Memorandum Concerning the Organization and Points of View of the League for the Defence of the Rights of Anatolia and Roumelia," s. 879-885.

³⁶Aynı zamanda ABD tarafından görevlendirildiği öğrenilen gazeteci Browne'nin *Chicago Daily News*'te yayımladığı yazıların önemli noktaları için bakınız, Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 5, S. 18, 1996, s. 123-130.

³⁷Sevtap Demirci, "Sevr'den Lozan'a: Ermeni Sorunu, 1920-1923", *Review of Armenian Studies*, S. 31, s. 73.

³⁸Gürel, *Limits of Westernization...*, s. 34-35.

³⁹Woodrow Wilson, *The Frontier between Armenia and Turkey as Decided by President Woodrow Wilson, November 22, 1920*, Armenian National Committee, 1920, s. 7.

Ermenistan'ın pratikte gerçekleşme olanağının bulunmadığı Kâzım Karabekir liderliğindeki Türk ordusunun Gümrü'ye kadar ilerlemesiyle ortaya çıktı. Aynı dönemde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de kurulmuştu. Ermenistan konusunda bu gelişmeler yaşanırken, bağımsız Ermenistan'ın sınırlarının çizildiğinin açıklanması da İtilâf Devletleri'nin prestijine ağır bir darbe vurmuş ve müttefiklerin isteğiyle Wilson çizdiği sınırları açıklamaktan vazgeçmişti.⁴⁰ Sonuç olarak Ermenistan devleti meselesi halihazırda kendi içine dönen ABD için kapanmıştı.

Bu gelişmelerin tümü Türkler için Doğu Cephesi'ndeki birliklerin Batı'ya kaydırılabilmesi demekti ve bu noktadan sonra Millî Mücadele Batı Cephesi'nde hız kazanacaktı. Kurtuluş Savaşı'nın ilk safhaları bu çalışma kapsamında araştırılan Amerikan belgelerinde yukarıda etraflıca tartışılan Ermenistan meselesi dışında çok fazla yer tutmamaktadır. Bu meselenin kapanması ile ABD'nin Türkiye'ye dair diplomatik gündemi çoğunlukla İstanbul'a, özellikle de ticari ilişkilere kaymıştı. Ancak Kurtuluş Savaşı'ndaki dengelerin 1921'den sonra farklılaşması bu durumu tamamen değiştirip dikkatleri yeniden Anadolu'ya çekecek ve Amerikan kurum ve şahısları bir kez daha gayrimüslimlerin durumu, yardım misyonları ve Anadolu'da yaşananlara müdahil olup olmama üzerinden tartışma yürütecekti.

Benzer bir durum basında da gözlemlenebilmektedir. Amerikan gazeteleri Millî Mücadele'ye ilişkin gerek kendi muhabirlerinden gerekse de Avrupa ajanlarından gelen haberleri 1921'den sonra giderek artan yoğunlukta vermeye başlamıştı. Üzerinde durulan konular çoğunlukla Yunanistan ve Anadolu'daki gayrimüslimlerin durumuydu ancak haberlerin içeriği değişen dengeleri de yansıtır nitelikteydi. Örneğin, Ocak 1921'de Birinci İnönü Zaferi'nin hemen sonrasında tarafların barış antlaşmasının koşullarını gözden geçirmek için yapacağı Londra Konferansı, Amerikan gazetelerinde kendisine Yunanistan'ın ABD'ye yaptığı yardım çağrısı üzerinden yer bulmuştu. *The New York Herald*'da Yunan Başbakanı, Sevr'in herhangi bir biçimde revize edilemeyeceği konusunda son sözü söylemesi için Amerikalı yetkililere çağrıda bulunuyordu ki bu durum Millî Mücadele'nin seyrinin iki yıl öncesine göre farklılaştığının kanıtıydı.⁴¹ Zaten, Mustafa Kemal Paşa da gazete sütunlarında artık ayrılıkçı ya da isyancı olarak değil; Türk Ulusal Hareketi'nin lideri olarak tanıtılıyordu.

Basın 1921'de hemen hemen tüm gelişmeleri yazmakla birlikte, Kurtuluş Savaşı'nı gazete manşetlerine taşıyan asıl gelişme Büyük Zafer ve sonrasında Türk ordusunun İzmir'e girişiydi. Gelişmeler artık günlük bir biçimde birinci sayfadan veriliyordu. Amerikan basınının bu konudaki odak noktasını koordine edilmesi gereken insani yardım, kitlesel göç ve yine Türkiye'deki gayrimüslimler oluşturmuştu. Ancak basın bu konuda oldukça taraflıydı. Çoğunlukla Türkleri suçlayan bu haber ve makalelere göre, Türkler gayrimüslimleri öldürüyor ve özellikle Ermenilerden intikam alıyor; Amerikan yardım gemileri şehirden kaçanlara "kahramanca" kucak açıyordu.⁴² Kışın yaklaştığını ve bir milyonu aşkın kişinin Türkiye'den gönderilme tehlikesi altında olduğunu belirten Rumlar ise ABD'den bir kez daha siyasi ve iktisadi yardım talep ediyordu.⁴³

Basının ve kamuoyunun üzerinde durduğu bu meseleler resmî kurumlar tarafından da takip ediliyordu. 1921 yılının yaz ve sonbahar aylarında bu bağlamda en çok tartışılan konu Karadeniz'de bir Rum devleti kurmayı amaçlayan Pontus meselesi olmuştu. Kökenleri 19. yüzyıla dayanan bu düşünce özellikle mütarekeden sonra Karadeniz'de büyük bir asayiş problemi yaratmış ve bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa Samsun'a 9. Ordu Kitaatı Müfettişi olarak bu meseleyi halletmek üzere gönderilmişti. Bu konu sorun oluşturmaya devam

⁴⁰Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevr Antlaşması ve 'Ermenistan' Sınırları," *Belleten*, C. LXI, 1997, s. 144.

⁴¹*The New York Herald*, 31 Ocak 1921, s. 3.

⁴²*New York Tribune*, 17 Eylül 1922, s. 1; *The New York Herald*, 24 Eylül 1922, s. 2.

⁴³Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Partikhanesi (1921-1923)*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, s. 186.

etmiş ve sonuç olarak TBMM bölgede asayişini temin etmek için Merkez Ordusu kurmuştu.⁴⁴ Pontus isyanı 1921 yılında ciddi bir safhaya girdiğinden TBMM burada yaşayan 15-50 yaş arasındaki Hristiyan erkeklerin iç bölgelere sevk edilmesine ve çetecilik faaliyetine katılanların Amasya İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmasına karar vermişti.⁴⁵ Bu sevk in ardında birkaç sebep yatıyordu. Karadeniz'de aktif faaliyette bulunan bir İtilaf donanması vardı ki bu donanma İnebolu gibi Millî Mücadele'ye silah ve cephane sevkiyatı yapan limanları bombalamıştı. Dahası, isyancı Rumlara yardım götürüyordu.⁴⁶ Bu durum, Yunanların Batı Anadolu'da bir taarruz hareketine başlaması halinde Karadeniz'deki Rumlar ile ikinci bir cephenin açılmasına neden olup Ankara'yı iki yönden sıkıştırabilirdi.⁴⁷

Alınan bu karardan sonra hem Anadolu'da çalışan yardım ve eğitim misyonlarının hem de ABD'de faaliyet gösteren Rum gruplarının Washington'daki yetkililerle bölgedeki duruma ilişkin sıkça temasa geçtiği görülmektedir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın durumun tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışması çabasına yanıt genel olarak Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'nden geliyordu. Heyete göre, Merzifon'da bir kıyım gerçekleşmişti ancak bölgede uygulanan sıkı sansür politikası nedeniyle sağlıklı bilgi alınamıyordu.⁴⁸ Yazılanlara göre, kurum ve Ankara hükümeti yetkilileri arasında da birtakım sıkıntılar baş göstermişti ve Merzifon'daki Amerikan Koleji'nden birkaç Amerikalı şehirden çıkarılmıştı.⁴⁹ Aslında, raporun bahsettiği sıkıntı Koleji'nin Pontusçuluğa verdiği desteğin belgelerinin ortaya çıkması ve sonrasında bir Türk öğretmenin öldürülmesi hadisesiydi.⁵⁰ Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti bölgedeki durumu aktarabilmek için uzunca bir süre rapor oluşturmaya ve Dışişleri Bakanlığı'na göndermeye devam etti. Bu raporlardan bir tanesi de Yardım Heyeti'nin Ankara'da TBMM temsilcileri ile yaptığı bir görüşmeye dairdi.

Görüşmeye dair raporda Ankara'nın duruma nasıl baktığı aktarılıyordu. Heyet ile hükümetin arasında bir sorun olmadığı belirtiliyor ve Türklerin tek hedefinin savaşı bitirmek olduğu vurgulanıyordu.⁵¹ Birçok Osmanlı vatandaşının, özellikle de Rumların Yunan ordusuna katıldığını ve Doğu'da Kürtlerin de hükümete bazı sorunlar çıkardığını yazan rapora göre, Anadolu'daki mevcut seyahat kısıtlamaları ve sansürün sebebi bunlardı.⁵² Amerikalılar ise bu yasaklardan neredeyse etkilenmeyen tek yabancı gruptu.⁵³ Türklerin görüşlerini yansıtan bu yorumlara rağmen toplantıda, Karadeniz'de yaşanan sevk durumu da açıkça konuşulmuştu. Heyete göre, ortalama bir Amerikalı sadakatsiz bir vatandaşın cezalandırılmasını ve idamını, şüpheli kişilerin göz altında tutulmasını, göz altında tutulan insanların yargılanmasını ve hatta işçi taburlarında çalıştırılmasını anlayabilirdi ancak "tehcir" (*deport*) kelimesini sadece 1915'e benzer bir durum olarak görürdü.⁵⁴

Zaten ABD içindeki birçok lobi grubunun yapmaya çalıştığı da meseleyi bu noktaya çekmek ve Amerikan hükümetini konuya müdahil etmektir. Kasım 1921'de Dışişleri Bakanı Charles Hughes'ye Pontus Ligi tarafından gönderilen telgrafta gayrimüslimlere yapılan "insanlık dışı" davranışların bitirilmesi için Kongre'den bir

⁴⁴Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız Yusuf Sarınoy, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 31, s. 107-162.

⁴⁵Sarınoy, "Pontus Meselesi...", s. 135-139.

⁴⁶Necatî Taş, "Millî Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, 1996, s. 95.

⁴⁷Taş, "Millî Mücadele Döneminde...", s.95.

⁴⁸The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/432, "A Report from the Near East Relief to the Secretary of State," 17 Kasım 1921.

⁴⁹The National Archives and Records Administration, "A Report from the Near East..."

⁵⁰Özkan, *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na*, s. 319.

⁵¹The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/433, "Report of Visit to Angora," 18 Kasım 1921.

⁵²The National Archives and Records Administration, "Report of Visit to Angora..."

⁵³The National Archives and Records Administration, "Report of Visit to Angora..."

⁵⁴The National Archives and Records Administration, "Report of Visit to Angora..."

eylem bekleniyordu.⁵⁵ Benzer şekilde Ohio’da yaşayan Rumlardan Başkan Harding’e gönderilen bir telgrafta da Karadeniz Rumlarının Türkler tarafından sistematik bir biçimde yok edildiği (*systematic extermination*), bunun durdurulması için de uluslararası bir komisyon kurulması gerektiği söyleniyordu.⁵⁶ Bu bağlamda hem Başkan hem Dışişleri’ne gelen sayısız telgraftan birkaçı, o sıralarda yapılmakta olan Washington Deniz Konferansı’na dahi gönderilmişti.

Merzifon’daki Anadolu Koleji müdürü George White da yazdığı bir mektupta Türklerin “Sam Amca”ya saygı duyduğunu ancak Amerikan hükümetinin bu konuyla ilgilenmediğini düşündüğünü söylüyordu.⁵⁷ Müdüre göre, hükümetin barış koşullarını temin etmek üzere bir etki ve otorite ortaya koyması gerekiyordu.⁵⁸ Kısacası gerek Amerika’daki Rum gruplar gerekse de Türkiye’deki Amerikan misyonları ABD’nin aktif katılımını bekliyordu. Washington konuyla ilgilenirse de 1921’de başkan seçilen Warren Harding yönetimindeki ABD’nin Wilson gibi bir dış politika izlemeyeceği aşikârdı. Zira, ABD’nin Senato gibi birçok kurumu henüz Wilson başkanken bile daha izolasyoncu politikalara dönülmesi gerektiği konusunda hemfikir. Bu politika ise deniz aşırı ülkelerde, özellikle de Avrupa’da, siyasi-askeri girişimlerden imtina etmeyi gerektiren tarafsız bir duruşa işaret ediyordu.

İstanbul’daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Mark Bristol’ün Ankara ile ilişkileri, ABD’nin bu duruşuna iyi bir örnek sunmaktadır. Aslında Bristol, Rumların iç bölgelere sürülmesi konusunda ilgili Mustafa Kemal Paşa’ya yazmış ve sürecin durdurulmasını istemişti.⁵⁹ Mustafa Kemal Paşa ise bu isteği, hareketin memleketin asayişini temin etmekten başka bir gaye taşımadığını söyleyerek reddetmişti.⁶⁰ 1921’de Karadeniz’de yaşanan olaylardan sonra Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti’nde görevli Donald Hasford İstanbul’da Bristol ile görüştüğündeyse, Bristol kendisine olayların Karadeniz’deki Rum örgütü sebebiyle çıktığını ve Kolej’den alınan 3 kişinin de bu örgütle bağlantısı olabileceğini belirtmişti.⁶¹ Bristol ayrıca, misyonerlik faaliyetlerinin yanlış şekilde ele alındığını, Amerika’nın eğitim, iş ya da ilişkilerinin dini etkiden uzak bir şekilde ilerlemesi gerektiğini söylemişti.⁶² Hasford bu konuşmaya binaen Amerikan Dışişleri’ne yazdığı mektubunda Anadolu’daki Amerikalıların İstanbul’daki temsilcilerinden yeterince destek görmediğinden yakınmıştı.⁶³ ABD, bu konuda bir hareketten kaçınıyordu.

Bristol ise aynı günlerde o yıl Türkiye’ye gelen Arnold Toynbee’nin kendisine gönderdiği mektubu Washington’a iletmekle meşguldü. Komiser, Toynbee’nin belli ki sosyalist düşüncelerinin olduğunu ve İngilizler tarafından pek sıcak karşılanmadığını belirtmişti.⁶⁴ Zaten Toynbee de mektubunda Yunan yanlısı olarak Türkiye’ye gelmesine rağmen, Anadolu’daki Yunan idaresini gördükten sonra bu fikrinin tamamen değiştiğini, tarihte ilk kez Türk’ün zarar gören taraf olduğunu ve Yunanların da Türk’ün “kötü şöhretinden” yararlandığını yazmıştı.⁶⁵ Toynbee Türkiye’de gördüğü manzaralar üzerinden kaleme aldığı eseri *The Western Question in*

⁵⁵The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/434, “Telegram to Charles E. Hughes,” 21 Kasım 1921.

⁵⁶The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/437, “Telegram to President of the United States of America,” 27 Kasım 1921.

⁵⁷The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/440, “Letter from Anatolia College Marsovan, Turkey in Asia,” 18 Kasım 1921.

⁵⁸The National Archives and Records Administration, “Letter from Anatolia College Marsovan...”

⁵⁹Taş, “Milli Mücadele Döneminde...”, s. 96.

⁶⁰Taş, “Milli Mücadele Döneminde...”, s. 96.

⁶¹The National Archives and Records Administration, Dosya Numarası: 867.4016/449, “Letter from Donald Hasford, Near East Relief, Marsovan,” 7 Aralık 1921.

⁶²The National Archives and Records Administration, “Letter from Donald Hasford...”

⁶³The National Archives and Records Administration, “Letter from Donald Hasford...”

⁶⁴The National Archives and Records Administration, Dosya No: 867.4016/445, “Letter from United States High Commission to the Secretary of State,” 8 Aralık 1921.

⁶⁵The National Archives and Records Administration, “Letter from United States High Commission...”

Greece and Turkey'de de, Yunan işgali altındaki bölgelerde yaşanan vahşeti detaylı bir biçimde incelemiştir.⁶⁶ Bristol bu mektubu Dışişleri'ne, Toynbee'nin ön yargılara göre değil gerçeklere göre davrandığı notuyla göndermişti. Bu süreçte bazı Amerikan kişi ve kurumlarından farklı düşündüğü açıktı. Bristol siyasi çevrelerde Türk yanlısı olarak tanınıyordu. Ancak, Türkiye'deki gayrimüslimlerle ilgili ortaya çıkan gelişmelere direkt olarak dahil olmama isteği konusunda istisna teşkil etmiyor, bu konuda ABD Dışişleri ile uyuşuyordu.

Örneğin, Mayıs 1922'de Anadolu'daki gayrimüslimlerin sınır dışı edildiğine dair yeniden söylentiler yayılınca, Amerikan Dışişleri bir kez daha konuyla ilgili bilgi toplamaya başladı. Hem Anadolu'daki Amerikan kuruluşları hem de ABD'deki Rum ve Ermeni grupları 1921'dekine benzer şekilde Washington'u konuya müdahil olmaya davet etti. İngiltere de konu ile ilgili bir tahkikat komisyonu kurulmasını ve ABD'nin de bu komisyona katılımını talep etti. Bu isteğe karşı Amiral Bristol, Amerika'nın bu konuya İngilizlerin istediği şekilde müdahil olmaması gerektiğini, zira söz konusu söylentilerin İngilizlerin Yakın Doğu'da elini güçlendirmek için yaydığı Türk karşıtı propaganda olduğunu belirtti.⁶⁷

Amerikan Dışişleri, bunun bir propaganda olduğunu düşünmüyordu ancak komisyona dahil olmak da istemiyordu. Örneğin, Dışişleri Müsteşarlığı'nın yazdığı bir raporda, komisyonda yer alınmadığı takdirde İtilaf devletlerinin – özellikle de – İngiltere'nin, Anadolu'da yaşanabilecek her türlü katliamın suçunu Türkleri durdurmayan ABD'nin üzerine atacağı belirtiliyordu.⁶⁸ Fakat Dışişleri'nin üzerinde hassasiyetle durduğu mesele inceleme komisyonunun sonucunda ortaya çıkacak yaptırımdı. Raporlarda, ABD'nin Türkiye ile savaşta olmadığı, dolayısıyla da çıkan sonuca karşı bir silahlı hareket planlanacaksa bunun içinde bulunulmayacağı belirtiliyordu.⁶⁹ Diğer taraftan, Amerikan Dışişleri'nde Yakın Doğu Dairesi Başkanı Allen Dulles'in yazdığı bir not da Anadolu'daki olayların asıl sebebinin Türk-Yunan Savaşı olduğunu ve savaş devam ettikçe insanların birbirlerini öldürmeye devam edeceğini vurguluyordu.⁷⁰ Dulles, Amerika'nın Yakın Doğu'daki siyasi pozisyonundan radikal bir şekilde farklılaşacak bir yöntem olarak savaşı bitirecek bir arabuluculuk öneriyordu.⁷¹ Tahmin edilebileceği üzere, bu öneri kabul edilmemişti ve bahsi geçen araştırma komisyonunda yer alıp alınmayacağı Washington, İstanbul, Londra arasında uzunca bir süre tartışılmaya devam etmişti.

Bu girişimler herhangi bir sonuç vermemiş ve artık savaşın da sonu gelmişti. Bu bağlamda gayrimüslimler konusu, 30 Ağustos zaferinden sonra İzmir özelinde yeniden açıldı. 8 Eylül'de Amiral Bristol Rauf (Orbay) Bey'e bir memorandum göndererek tüm dünyanın Batı Anadolu'daki durumu heyecan ve kaygı ile izlediğini belirtti.⁷² Bu memorandumda Amiral, Türklerin bölgede yaşayan gayrimüslim halka saldırması durumunda dünya kamuoyunun olumsuz etkileneceğinin ve bu durumun gelecek barış görüşmeleri için handicap oluşturacağını altını çiziyordu. Bristol Amerikan Dışişleri ile yaptığı iç yazışmalarda ise İzmir'deki durumun güven verici olduğunu yazıyor⁷³ ve bu bölümün başında incelenen Amerikan gazetelerinde İzmir'deki durumla ilgili yazılan olumsuz görüşlerin aksini resmediyordu.

⁶⁶Bu ayrıntılı eser için bkz. Arnold J. Toynbee, *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations*, Londra, Bombay, Sydney, Constable and Company, 1922.

⁶⁷FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to Secretary of State," 18 Mayıs 1922, Washington D.C., US Government Printing Office, 1922, s. 920.

⁶⁸The National Archives and Records Administration, Dosya No: 867.4016/501, 18 Mayıs 1922.

⁶⁹The National Archives and Records Administration, Dosya No: 867.4016/503, 23 Mayıs 1922.

⁷⁰The National Archives and Records Administration, Dosya No: 867.4016/502, "Memorandum on Earl Curzon's Request for American Participation on a Commission to Investigate Turkish Atrocities," 15 Mayıs 1922.

⁷¹The National Archives and Records Administration, "Memorandum...".

⁷²FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "The American High Commissioner (Bristol) to the President of the Turkish Council of Ministers (Hussein Raouf), Washington D.C., US Government Printing Office, 1922, 8 Eylül 1922, s. 937-938.

⁷³Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 173.

Sonuç olarak savaş sona ermişti. Amerikan kamuoyu ve kuruluşları gayrimüslimlerin durumunu yakından takip edip Amerikan hükümetinden sürekli bir biçimde etkin bir politika izlemesini istemiş, Amerikan hükümeti ise olanları dikkatle incelemekle beraber müdahil olmaktan çoğunlukla kaçınmıştı. Bu duruşun arka planında Wilson sonrası değişen Amerikan dış politika anlayışının önemli büyüktü. Diğer yandan, ABD'nin kıta dışındaki siyasi-askerî angajmanını kısıtladığı bu dönemde, Amerikan iktisadi, finansal ve ticari çıkarları ile yatırımları tam tersi bir ivmeye sahipti.⁷⁴ Hatta, ABD'nin küresel bir güç haline gelmesinde önemli bir rol oynayacaktı.

3. İktisadi Çıkarlar ve Türkiye'nin Denge Arayışı: Lozan Sürecinde Chester Projesi

Anadolu'daki Amerikan misyonlarının ve ABD'deki Rum ve Ermeni gruplarının Washington'a Türkiye'deki gayrimüslimlerin durumuna ilişkin baskı yaptığı dönemde, Dışişleri Bakanlığı'nın yukarıda da aktarılan raporlarında önemli bir ayrıntı göze çarpmaktadır. Bu raporların asıl konusunu ABD'nin Müttefik kuvvetler tarafından oluşturulacak inceleme komisyonuna katılıp katılmayacağı oluşturuyordu. Fakat bir bölümünde ABD'nin de Türkiye'de iktisadi çıkarlarının bulunduğu ve kısa bir süre sonra İngiliz ve Fransızlara bunun söyleneceği günün de geleceği belirtiliyordu.⁷⁵ ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadi varlığı ve ticari etkileşimi Avrupalı güçlerin gerisinde kalmıştı.⁷⁶ Savaş sonrasında Orta Doğu'ya yönelik politikasındaysa, Amerikalı yatırımcıların diğer ülke vatandaşlarına tanınan hak ve fırsatlardan eşit bir şekilde yararlanmalarını hedefleyen "Açık Kapı" politikasını ön plana almıştı. Bu politikanın tümünü olmasa da en önemli girdilerinden bir tanesini ise petrol meselesi oluşturuyordu.⁷⁷

Bu bağlamda, Rum ve Ermeni grupları ile Amerikan misyonlarının gayrimüslimlere ilişkin gönderdiği mektuplar kadar iktisadi çıkarlar için hükümetten yardım isteyen iş çevreleri de vardı. Bir başka deyişle, Amerikan Dışişleri yetkilileri, savaşın sonunun gelmekte olduğu 1922'de Türkiye'deki gayrimüslimlerin durumunu tartışırken aynı zamanda Ankara ile ABD'nin ve Amerikan şirketlerinin iktisadi çıkarları ve ekonomik ilişkilerin geleceği konusunda bir dizi görüşme gerçekleştiriyordu. Amerikan yardım misyonlarının ve müttefiklerin Amiral Bristol'ü Türk yanlısı olarak suçlamalarının ve kendisine ciddi bir muhalefet sergilemelerinin bir sebebi de buydu.⁷⁸ Zira Bristol, durumun değiştiğinin farkındaydı ve özellikle de Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra kendi hükümetini Ankara'ya uzak durmaması için uyarıyordu.⁷⁹ Amiral, Amerika'nın bölgedeki iktisadi çıkarlarına vurgu yaparak hükümetin tutumunu da dengede tutmaya çalışıyordu. Bu noktada, denge gereksinimi Ankara'da da mevcuttu ve ünlü Chester projesinin raftan indirilmesi bunun en önemli örneğiydi.

Chester Projesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ankara ve Musul arasındaki bölgede inşa edilmesi planlanan bir demiryolu, fakat aynı zamanda imtiyaz sahibine demiryolunun 40 mil yakınındaki bölgenin madenlerinden yararlanma hakkı vermesi dolayısıyla da bir petrol projesiydi.⁸⁰ Petrol ve demiryolları şirketlerinin

⁷⁴Akira, İriye, *The Cambridge History of American Foreign Relations: Globalizing America, 1913-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 91-92.

⁷⁵The National Archives and Records Administration, Dosya No: 867.4016/501, 18 Mayıs 1922.

⁷⁶Leland James Gordon, *American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932, s. 348-350.

⁷⁷Annie Tracy Samuel, "The Open Door and U.S. Policy in Iraq between the World Wars." *Diplomatic History* C. 38, S. 5, 2014, s. 933.

⁷⁸Şuhnaz Yılmaz, *Turkish-American Relations (1800-1952): Between the Stars, Stripes and the Crescent*, Londra ve New York, Routledge, 2015, s. 46.

⁷⁹Salahi Ramadan Sonyel, *Turkish Diplomacy 1918-1923: Mustafa Kemal and the Turkish National Movement*, Londra, Sage Publications, 1975, s.153.

⁸⁰Bilmez Bülent Can, "Suya Düşen Bir Tatlı Hayal: Şarki Anadolu Demiryolları (Chester) Projesi (1922-1923), *Kebikeç*, S.11, 2001, s. 170-171.

imparatorluktan imtiyaz koparmak için birbirleriyle kıyasıya yarıştığı bir dönemde Chester projesi bir sonuca ulaşmadan Birinci Dünya Savaşı çıkmış, proje mecburen rafa kaldırılmıştı.

Mütareke dönemiyle birlikte Amiral Chester projeyi raftan indirmeye karar verdi. Bu bağlamda 1920'den itibaren Amerikan yetkililere projenin canlandırılması için başvursa da bir başarı sağlayamadı.⁸¹ 1922'den itibaren Chester hem ortak bulmak hem de Amerikan Dışişleri'nden yardım istemek için girişimlerini hızlandırdı. Mart 1922'de eski şirketin devamı niteliğindeki *Ottoman American Development Company*'i kuran Chester, şirkete yeni sermayedarlar bulabilmiş ve hatta şirketin hisse çoğunluğu da değişmişti.⁸² Bu durum Amerikan bürokrasisinde yeni bir diyalog başlattı.

Şirketin kurulduğu dönemde Amiral Bristol Amerikan Dışişleri'ne gönderdiği telgrafta, Anadolu'daki tüm Amerikan iktisadi çıkarlarının desteklenmesi gerektiğini, kendisinin şimdiye kadar şirketler arasında ayırım göstermeksizin bunu yapmaya çalıştığını söylüyordu.⁸³ Telgrafına Ankara'da Chester imtiyazı için görüşmeler yapan *The Foundation Company of New York*'un temsilcisi McDowell'in bildirisini de eklemişti. McDowell, Ankara'ya yaptığı bir ziyarette proje hakkında görüşüp olumlu sonuçlar aldığını, fakat Musul konusunun bölgedeki petrol sebebi ile hususi olarak önem taşıdığını, Fransızların da konuya müdahil olup imtiyaz aradığını ve Amerikan varlığını engellemeye çalıştığını yazmış, ABD'li devlet adamlarından destek istemişti.⁸⁴ McDowell'e göre, barış antlaşmasından evvel bir ön anlaşma yapılamadığı takdirde antlaşmadan sonra bir şey kazanabilmek imkânsızdı.⁸⁵ Öyle görünüyor ki şirketin hissedarları, Ankara'nın siyasi olarak tanınmamış (*unrecognized*) statüsünün oluşturabileceği riskleri almaya hazırды.

Aslında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Chester projesine bakışı biraz çekimserdi. Zira Ankara'nın tanınmamış statüsüne ek olarak, ABD'nin önemli petrol şirketlerinin Musul petrollerine ilişkin *Turkish Petroleum Company* (TPC- Türk Petrol Şirketi) ile müzakerelerde bulunduğunu bilen Amerikan Dışişleri, farklı çıkar gruplarına yaklaşımının bir grubu daha fazla destekler gibi görünmemesine dikkat ediyordu.⁸⁶ Ayrıca bunun, herhangi bir grup ya da kişisel çıkar yerine geniş kapsamlı bir prensip olarak eşit fırsata işaret eden Açık Kapı politikasıyla çelişeceğini düşünüyordu.⁸⁷ Ancak bu çekimserliğe rağmen, Amerikan Dışişleri'nin Bristol'ün telgrafına verdiği yanıt bu araştırmamızın konusu açısından oldukça önemli görünmektedir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı, içinde bulunulan siyasi durum, yani Ankara'nın henüz tanınmamış statüsü sebebiyle, Türkiye'de imtiyaz arayan şirketlere tam diplomatik destek verilmesinin mümkün olmadığını, fakat tüm Avrupalı devletlerin iktisadi çıkarlar için rekabet ettiği Anadolu'da Amerikan çıkarları için de uygun koşulların oluşturulması gerektiğinin altını çiziyordu.⁸⁸ Bu, Amerikan izolasyonunun dış politikaya "tanklar yerine bankalar" (*banks rather than tanks*)⁸⁹ anlayışıyla yaklaştığını gösteriyordu. Zaten, Türkiye ile resmî

⁸¹ Biçe Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 531.

⁸² Çoğunluk artık Chester'da değildi. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 234-235.

⁸³ FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of State," 15 Mart 1922, Washington D.C., US Government Printing Office, 1922, s. 967-968.

⁸⁴ FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "Mr. Robert H. McDowell, of the Foundation Company of New York, to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)," 8 Mart 1922, Washington D.C., US Government Printing Office, 1922, s. 969.

⁸⁵ FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "Mr. Robert H. McDowell, of the Foundation Company of New York, to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)," s.969.

⁸⁶ Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, s. 243.

⁸⁷ Gordon, *American Relations with Turkey...*, s. 357.

⁸⁸ FRUS, *United States Department of State Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1922, Volume II*, "The Secretary of State to the High Commissioner at Constantinople (Bristol)," 6 Temmuz 1922, Washington D.C., US Government Printing Office, 1922, s. 974-975.

⁸⁹ Bear F. Braumoeller. "The Myth of American Isolationism." *Foreign Policy Analysis*, C. 6, S. 4, 2010, s. 350.

ilişkiler kurmaktan kaçınsa da ABD, 1921'den sonra Ankara'ya farklı dönemlerde iki gayri resmî temsilci de göndermiş ve böylece Anadolu'daki iktisadi çıkarları için bir adım da atmıştı.⁹⁰

Tüm bu gelişmeler İngiliz ve Fransızların da dikkatini çekmişti. Bu iki devletin temsilcileri, Amerikan iş çevrelerinin Türkiye'de bir hayli aktif olduğunu, hem İstanbul'da bazı şirketleri satın aldığını hem de birçok girişimcinin Ankara'da görüşmeler yaptığını belirtiyordu.⁹¹ Chester projesi özelinde bu durum, bu iki devletin de bölgedeki demiryolu ve petrol imtiyazları konusundaki çıkarları ile çakıştığından büyük rahatsızlık yaratmıştı. Bu rahatsızlığın en üst noktaya çıktığı dönem ise Lozan Konferansı olacaktı.

Türkiye'nin Chester konusuna bakış açısı Ankara'nın denge arayışını yansıtıyordu. Amerikan şirketleriyle varılacak bir anlaşma barış konferansı sırasında Türkiye'nin İngiliz ve Fransız çıkarlarını Amerika ile dengeleyeceği bir durum yaratabilirdi. 1922 boyunca görüşmeleri süren Chester imtiyazında genel çerçeve üzerinde uzlaşmaya varıldığı haberlerinin de 1922 sonbaharında verilmesi pek tesadüfi sayılmazdı. Bu denge arayışı, konferansın Şubat 1923'te kesintiye uğramadan önceki ilk döneminde de görülebiliyordu. Örneğin Aralık 1922'de, Türk heyetinin başkanı İsmet (İnönü) Paşa Ankara'ya gönderdiği telgrafta Fransızların Chester imtiyazının kendilerine daha önceden verilmiş bir imtiyazla çakıştığını belirttiklerini söylemiş ve Fransızları tahrik etmemek için Chester imtiyazı meselesinin ertelenmesini talep etmişti.⁹² Bu talep Ankara'da kabul görmemiş ve hükümet memleketin yararı açısından müzakerelere devam edeceğini belirtmişti.⁹³ Fakat bu cevaba rağmen hem İsmet Paşa hem de Ankara'da hükümet Chester konusundaki adımlarını konferansın gidişatına göre atmaya da devam etmişti. Zira biten Chester müzakerelerinin ardından Rauf Bey de konunun meclise gönderilmesinin uygun olup olmadığını İsmet Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla sormuş ve İsmet Paşa yine konferansın gidişatına göre Fransızlardan olumlu bir duruş beklemediğini ve antlaşmanın barış olmasa da devam edecek şekilde yapılmasının uygun geleceğini belirtmişti.⁹⁴ İsmet Paşa'nın 26 Ocak'ta gönderdiği bu cevaptan birkaç gün sonra da konferans dağılmıştı.

Lozan'a gözlemci statüsünde katılan Amerikalıların⁹⁵ duruşu da Amerikan çıkarlarını korumak üzerine kuruluydu. Özellikle de kapitülasyonların devamına, Boğazlardaki geçiş serbestliğinin güvence altına alınmasına ve Amerikan eğitim ve dini kurumlarının faaliyetlerine özgürce devam edebilmesine vurgu yapıyorlardı.⁹⁶ Bu gibi noktalarda, Amerikalılar çoğu zaman Müttefiklerle birlikte davranıyorlardı. Örneğin kapitülasyonlar konusunun tartışıldığı bir oturumda Amerikan temsilcisi Child "Amerika Birleşik Devletleri'nin de, bir hukuk durumunun tanımlanması ya da kendileri için haklar istenmesi söz konusu ise, Müttefik Devletlerle aynı görüşe katılmak zorunda olduğunu" söylemişti.⁹⁷ Kapitülatif antlaşmaların yükümlülüğünün devam ettiğini belirten ABD temsilcileri yabancılara sağlanan hakların Türkiye'nin ekonomik gelişimi için olumlu olacağını savunuyordu.⁹⁸ Türk delegasyonunun Türkiye'nin egemenliğini sınırlayacak herhangi bir hükmü kabul etmeyeceğini çok kez tekrar etmesine rağmen ABD de Müttefiklerle beraber bu konuda uzun süre ısrarcı oldu.

Diğer taraftan, konferansın ikinci dönemine farklı dinamiklerle girildi. Chester imtiyazı 9 Nisan 1923'te TBMM'de onaylandı. Bu durum, ABD ile İngiltere ve Fransa arasında bir çıkar çatışması yarattı. Fransızlar

⁹⁰Bu diplomatlardan biri Julien E. Gillespie diğeri ise Robert W. Imbrie idi. Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008, s. 24.

⁹¹Sükan Yavuz, "Fransız Arşiv Belgelerinin...", s. 532-533.

⁹²Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I, (1922-1923)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 299.

⁹³Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 324

⁹⁴Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 445-446.

⁹⁵Amerikan gözlemcileri Amiral Bristol, Joseph Grew ve Richard Child'dı.

⁹⁶Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, s. 24.

⁹⁷Seha L. Meray (çev.), *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar Belgeler*, 1. Takım, 2. Cilt, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1971, s. 5-6.

⁹⁸Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı*, s. 29-31.

Chester projesine göre Anadolu'dan geçmesi planlanan demiryollarının Samsun ve Sivas arasındaki bölümünde kendilerine verilen imtiyazların olduğunu belirtirken, İngilizler de Chester imtiyazının Türk Petrol Şirketi'nin Musul'daki eski imtiyazıyla çakıştığını söylüyor ve eski imtiyazların geçerliliğini savunuyordu.⁹⁹ Zaten Musul konferansın en çetrefilli meselelerinden biriydi ve bölge o dönemde İngilizlerin işgali altında bulunuyordu. Chester konusu Musul – ve dolayısıyla da – bölge petrolleriyle yakından ilişkili olduğu için imtiyazın kabul edilmesi İngilizler açısından büyük bir sorun yaratmış ve hatta George Curzon Fransızlara konferansın ikinci döneminin başlangıcına dair Amerikalılara bilgi verilmemesini dahi önermişti.¹⁰⁰

Türkiye ise bu durumdan hem İngiltere ve Fransa'ya hem de ABD'ye karşı yararlanmaya çalışıyordu. Bu bağlamda Amerikalı temsilci Grew'ün İsmet Paşa ile yaptığı bir toplantı sonrası kendi Dışişleri'ne gönderdiği bir mektup bu durumun altını çiziyordu. İsmet Paşa bu toplantıda Grew'a Chester konusunda Fransızlarla görüşüp görüşmediğini sormuş ve eğer Fransızlar bu konuyu açarsa bunun Türkiye ve bir Amerikan şirketi arasında özel bir mesele olduğunu söylemesini rica etmişti.¹⁰¹ İsmet Paşa Amerikalılar ve Türkler arasında herhangi bir yaklaşım farkı olmadığını Müttefiklere göstermeye ve konuyu ikili ilişkiler çerçevesinde tutmaya çalışıyordu. Grew ise bu toplantıda – muhtemelen bölgede farklı müzakereler yapan diğer grupları da kastederek – Amerika'nın kendi vatandaşlarının meşru haklarını her zaman desteklediğini belirtmişti.¹⁰² Bu dönemde de Amerikan petrol şirketleri TPC ve Irak hükümeti ile imtiyaz için müzakerelere devam ediyordu ki bu sebeple Amerika Lozan'da bu gruplardan herhangi birine karşı resmî bir destek vermemeye çalışıyordu.¹⁰³ Grew notlarında ayrıca, Türkiye'nin Chester meselesini kapitülasyonlar gibi diğer konularda bir pazarlık unsuru yapmaya çalıştığını da yazmıştı.¹⁰⁴ Bu da Türkiye'nin bu imtiyazdan farklı şekillerde yararlanmaya çalıştığına işaret ediyordu.

Bilmez Bülent Can Türk delegasyonunun konferansın ikinci döneminde Chester imtiyazına rağmen ABD'den herhangi bir destek görmemesi sebebiyle hayal kırıklığı yaşadığını belirtmektedir.¹⁰⁵ Kuşkusuz ABD yukarıda da belirtildiği üzere diğer çıkar gruplarını da hesaba katıp tek bir gruba angaje görünmek istemiyordu ve bu durum Türkiye'nin yaptığı diplomatik hesaplarla uyuşmuyordu. Ancak belirtilmelidir ki eski imtiyazlar sorununda Türkiye ve Amerika ortak hareket etmiş ve böylece İngilizlerin katı tutumuna rağmen TPC imtiyazı antlaşmada kendisine yer bulamamıştı.¹⁰⁶ Türkiye en azından bu noktada Amerikan desteğinden faydalanmıştı.

İki tarafın bu yaklaşımının bir diğer sonucu, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bir süre sonra Ağustos 1923'te Türkiye ve Amerika arasında imzalanan Türk-Amerikan Antlaşması oldu. Antlaşma, Türkiye ve Amerika arasında diplomatik ilişkileri kuruyor, Amerika'ya en çok kayırılan ülke statüsü veriyor ve Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasında daha önce yapılmış antlaşmaları uygulamadan kaldırıyordu.¹⁰⁷ Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Amerikalı temsilci Joseph Grew kendi Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta “bu antlaşma, Türk görüşlerini karşılamak amacıyla bizim tarafımızdan verilen çok sayıda tavizi temsil etmektedir” diyor ve antlaşmaya vatandaşlığa geçiş, azınlıkların durumu, kapitülasyonlarla ilgili bir hüküm koyduramadıklarını, elde edilen en önemli prensibin “en çok kayırılan ülke muamelesi”

⁹⁹Sevtaç Demirci, *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Müzakere*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2013, s. 175-177.

¹⁰⁰Demirci, *Belgelerle Lozan*, s. 177-178.

¹⁰¹The National Archives and Records Administration, Dosya No: 767.6819/560, “A letter from Grew to the Secretary of State,” 27 Nisan 1923.

¹⁰²The National Archives and Records Administration, “A letter from Grew...”

¹⁰³Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, s. 307.

¹⁰⁴The National Archives and Records Administration, “A letter from Grew...”

¹⁰⁵Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, s. 287.

¹⁰⁶Demirci, *Belgelerle Lozan*, s. 233.

¹⁰⁷Yılmaz, *Turkish-American Relations...*, s. 51.

olduğunu yazıyordu.¹⁰⁸ Grew, diğer türlü bu antlaşmanın imzalanamamasının Amerikan çıkarlarını tehlikeye düşüreceğini söylerken,¹⁰⁹ aslında 1921 sonrasında Amerika'nın Türkiye'ye bakışında yaşanan değişimi de özetliyordu.

Türkiye ile yapılan Chester sözleşmesi de Türk-Amerikan Antlaşması da ABD'de uzun süre tartışma yarattı. 1923'ten sonraki bu süreçte, taraflar da bu makalede bahsedilen tüm grupları iyi bir biçimde yansıtıyordu. İş çevreleri Türk-Amerikan Antlaşması'nın onayı için uğraşırken, Ermeni diasporası ve misyoner gruplar da reddi için lobi yaptı.¹¹⁰ Onay süreci için 1927'ye kadar bekleyen antlaşma ABD Senatosu'nda birkaç oy farkla reddedildi. ABD Başkanı'nın antlaşmanın reddedilme ihtimalini bildiği için onay safhasını uzunca bir süre ertelemesi de,¹¹¹ hükümetin yaklaşımını gösteriyordu. Chester konusu ise Türk-Amerikan Antlaşması'ndan daha kısa sürede kapandı. Chester grubu projenin gerektirdiği finansal kriterleri yerine getiremedi ve antlaşma bir süre sonra TBMM tarafından iptal edildi. Bu süreçte de Amiral Bristol ABD Dışişleri'nden yardım sağlamak için önemli ölçüde çaba sarf ederken,¹¹² yine bazı gruplar projenin Ermenilere ihanet olduğu şeklinde siyaset yapmıştı.¹¹³

Sonuç

Bu makalede ABD'nin Millî Mücadele sırasındaki Türkiye politikasının temel unsurları ve bu unsurların zaman içindeki değişimi analiz edildi. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yapılacak Türk barışı konusunda Başkan Wilson'ın düşünceleri irdelenirken, bu düşüncelerin başkanın oluşturduğu prensiplerle ne ölçüde çeliştiği Ermeni meselesi üzerinden vurgulandı. Öyle ki, ulusların kendi kaderini tayini düşüncesi Türkiye'nin doğusu söz konusu olduğunda Amerikan Başkanı'nı kendi prensipleriyle karşı karşıya getirmiş ve bu prensiplerde seçici olduğunu göstermişti. Wilson, Ermenistan üzerindeki bir Amerikan mandası konusunda uzun süre ısrar etmiş, kendi ülkesinin diplomatları tarafından aksi yönde yazılan raporları görmezden gelmişti.

Makale, Wilson'un siyaset sahnesinden çekildiği dönemden sonra ABD'nin Türkiye ve Millî Mücadele'ye bakışında gayrimüslimlerin rol oynamaya devam ettiğini göstermiştir. Bu altbölümün ortaya koyduğu iki önemli sonuç bulunmaktadır. Birincisi, tüm bu dinamiğin Amerika'nın Anadolu'daki eğitim ve yardım misyonları ile Amerika'daki Ermeni ve Rum gruplar tarafından şekillendirilmeye çalışılmasıdır. İkincisi, ABD'li siyasetçilerin konuyla çok ilgilenmelerine rağmen müdahil olmak konusunda – Başkan Wilson döneminin aksine – çekingen davranmasıdır. Makale, ABD'nin dış politika yöneliminin değişmesinin ve bu bağlamda daha izolasyonist politikaların oluşurken iktisadi çıkarların öne çıkmasının, Türklerin Millî Mücadele'deki başarısıyla birlikte bu tutumu belirlediğini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda hem ABD'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol hem de Amerikalı iş çevreleri ABD'nin bölgeye bakışında önemli aktörler olmuştur.

Çalışmanın bir diğer bulgusu ise Türklere dairdir. TBMM hükümeti Amerika'ya, ABD'nin Türkiye'ye Ermeni meselesi üzerinden ayrımcı bir biçimde yaklaştığı Wilson döneminde de Amerikan politikalarının değiştiği sonraki süreçte de bir denge unsuru olarak bakmıştır. Manda konusunun tartışıldığı dönemde gelen Harbord

¹⁰⁸Bilâl N. Şimşir, *Lozan Günlüğü: Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014, s. 610-611.

¹⁰⁹Şimşir, *Lozan Günlüğü*, s. 610.

¹¹⁰Yılmaz, *Turkish-American Relations...*, s. 51-52.

¹¹¹Yılmaz, *Turkish-American Relations...*, s. 51.

¹¹²Demirci, *Belgelerle Lozan*, s. 179.

¹¹³Amerika'da Demokratlar seçim programlarına hem Türk-Amerikan Antlaşması'nın hem de Chester projesinin Ermenilere ihanet anlamına geldiğini bir bölüm eklemiştir. Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, s. 308.

misyonuna kendisini tanıtmış, Yüksek Komiser Bristol ile İngiliz ve Fransızları rahatsız edecek şekilde olumlu ilişkiler geliştirmiş ve Lozan öncesinde Chester projesini raftan indirerek İtilaf devletlerinin iktisadi çıkarlarına karşı ağırlık oluşturmak istemiştir. Bu tavır da Türkiye'nin kuruluş dönemi dış politikasının iyi bir yansımasıdır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Hazal Papuççular (Doç. Dr.)
Author Details	¹ Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye
	 0000-0002-2035-133X hazal.papuccular@fbu.edu.tr

Kaynakça | References

1. Arşiv Kaynakları

The National Archives and Records Administration and Records Administration,¹¹⁴ Washington, ABD.

2. Resmî Yayınlar

The Foreign Relations of the United States, FRUS.¹¹⁵

3. Süreli Yayınlar

New York Tribune

New York Herald

The Evening Star

4. Araştırma Eserler

Akgün, Seçil Karal: "The General Harbord Commission and the American Mandate Question", *Studies in Atatürk's Turkey: American Dimension*, Ed. George S. Harris ve Nur Bilge Criss, Leiden, Brill, 2009, s. 55-82.

Ambrosius, Llyod E.: *Wilsonianism: Woodrow Wilson and His Legacy in American Foreign Relations*, New York, Palgrave Macmillan, 2002.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi: *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1969.

Armaoğlu, Fahir: "Amerika, Sevr Antlaşması ve 'Ermenistan' Sınırları," *Bellekten*, C. LXI, 1997, s. 133-148.

Atatürk, Mustafa Kemal: *Nutuk*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.

Braumoeller, Bear F.: "The Myth of American Isolationism." *Foreign Policy Analysis*, C. 6, S. 4, 2010, s. 349-71.

Bilgen, Deniz: "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 5, S. 18, 1996, s. 123-130.

Bulut, Semih: *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Bilmez, Bülent: "The Place of the Turkish Independence War in the American Press (1918-1923)", *Turkish Yearbook*, S.31, 2000, s. 51-74.

Can, Bilmez Bülent: "Suya Düşen Bir Tatlı Hayal: Şarki Anadolu Demiryolları (Chester) Projesi (1922-1923)", *Kebikeç*, S.11, 2001, s. 165-204.

Can, Bilmez Bülent: *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000

¹¹⁴Başvurulan kaynakların dosya numaraları dipnotlarda verilmiştir.

¹¹⁵Başvurulan kaynakların başlık, tarih ve sayfa sayıları dipnotlarda verilmiştir.

- Demirci, Sevtap: "Sevr'den Lozan'a: Ermeni Sorunu, 1920-1923", *Review of Armenian Studies*, S. 31, s. 65-92.
- Demirci, Sevtap: *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Müzakere*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2013.
- Dilek, Mehmet Sait: "Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 15-16, 2012, s. 79-97.
- Duru, Orhan: *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Erikan, Celal: *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Goloğlu, Mahmut: *Millî Mücadele Tarihi-II, Sivas Kongresi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Gordon, Leland James: *American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1932.
- Güllü, Ramazan Erhan: *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Partikhanesi (1921-1923)*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2017.
- Gürel, Perin E.: *The Limits of Westernization: A Cultural History of America in Turkey*, New York, Columbia University Press, 2017.
- İriye, Akira: *The Cambridge History of American Foreign Relations: Globalizing America, 1913-1945*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Knock, Thomas J: *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Princeton, Princeton University Press, 2019.
- Kul, Hazel. *Mondros'tan Gümrü'ye ABD Basınında Ermeni Meselesi (1918-1920)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Macmillan, Margaret: *Barış Yapanlar: 1919 Paris Barış Konferansı ve Bu Konferansın Savaşlara Son Verme Girişimi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015.
- Manela, Erez: *The Wilsonian Moment: Self Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism*, New York, Oxford University Press, 2007.
- Mazower, Mark: *Dünyayı Yönetmek: Bir Fikrin Tarihi*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2015.
- Menchik, Jeremy: "Woodrow Wilson and the Spirit of Liberal Internationalism", *Politics, Religion & Ideology*, C.22, S.2, 2021, s.231-253.
- Meray, Seha L. (çev.): *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar Belgeler*, 1. Takım, 2. Cilt, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1971.
- Milletler Cemiyeti Misakı*, Ankara, Hariciye Vekaleti Umum Müdürlüğü, 1933.
- Özkan, Kenan: *Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansı'na Millî Mücadele Dönemi Türkiye – ABD İlişkileri*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2016.
- Papuççular, Hazal. "The Wilsonian Ideas of the Ottoman Turkish Intelligentsia in Post-World War I Turkey", *The Turkish Connection: Global Intellectual Histories of the Late Ottoman Empire and Republican Turkey*, der. Deniz Kuru ve Hazal Papuççular, De Gruyter Oldenbourg, Berlin, s. 197-218.
- Samuel, Annie Tracy: "The Open Door and U.S. Policy in Iraq between the World Wars." *Diplomatic History*, C. 38, S. 5, 2014, s. 926-952.
- Sarıнай, Yusuf: "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 31, s. 107-162.
- Sonyel, Salahi Ramadan: *Turkish Diplomacy 1918-1923: Mustafa Kemal and the Turkish National Movement*, Londra, Sage Publications, 1975.
- Sönmezoğlu, Faruk: *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- Şimşir, Bilâl N.: *Lozan Telgrafları I, (1922-1923)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.
- Şimşir, Bilâl N.: *Lozan Günlüğü: Lozan Barış Konferansı ve Barış Antlaşması Sürecinin Belgesel Kronolojisi (1922-1923)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014.
- Taş, Necati: "Millî Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 12, S. 34, 1996, s. 87-100.
- Toynbee, Arnold J.: *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilizations*, Londra, Bombay, Sydney, Constable and Company, 1922.
- Wilson, Woodrow: *The Frontier between Armenia and Turkey as Decided by President Woodrow Wilson, November 22, 1920*, Armenian National Committee, 1920.
- Yalman, Ahmet Emin: *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Yavuz, Bige Sükan: "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Kasım 1999-2003, s. 527-561.
- Yılmaz, Şuhnaz: *Turkish-American Relations (1800-1952): Between the Stars, Stripes and the Crescent*, Londra ve New York, Routledge, 2015.